ENZO COLLOTTI

POJAVA RADNIČKIH SOVJETA IZMEĐU REVOLUCIJE I KONTRAREVOLUCIJE U »CRVENOM BIJENIJU«

Cilj ovoga moga izlaganja nije u tome da dadem iscrpan izvještaj o problematici revolucionarnog »crvenog bijenija«, koji je nastao neposredno nakon prvog svjetskog rata, nego je jednostavniji i skromniji — da skrenem pažnju na opći historijski i politički kontekst koji se odnosi na čitavu Evropu i čitav radnički pokret, a u koji spada i slučaj Labinske Republike. Pokušaj da prikažem klimu i opće probleme epohe čini mi se utoliko važniji ukoliko samu sudbinu, to jest neuspjeh, poraz labinskih rudara i njihov pokušaj da stvore Sovjete, ne treba gledati kao neuspjeh jedne izolirane epizode, bez perspektive i opravdanja, nego kao posebnost, kao epizodu jedne faze ofenzivnog zamaha kontrarevolucije, koja se u Italiji definitivno utvrdila poslije neuspjelog zauzimanja tvornica, a na evropskom se planu znatno očitovala već pri kraju 1919. god. i u proljeće 1920, potvrđujući tako obrat revolucionarnog stremljenja kojega je izraz, između ostalog, bilo osnivanje Treće internacionale.

Čini mi se osim toga važnim — baš danas kada se u zapadnim zemljama razvijenog kapitalizma u raspravljanju o strategiji radničkog pokreta nastoje revalorizirati instancije neposredne demokracije i samoupravljanja, koje imaju svoje prethodne historijske uzore osim u Pariškoj komuni i ruskoj revoluciji od 1905., u pokretima narodnih masa od 1918—1921., dok u samim socijalističkim državama opasnosti birokratiziranja stalno postavljaju u prvi plan, i to na svim razinama, problem vlasti u kojoj bi morali učestvovati i radnici — čini mi se, kako rekoh, važnim napomenuti, kakve su zahtjeve imali pokreti mase, koji su karakterizirali revolucionarnu klimu »crvenog bienija«. Ne vodeći računa o pobjedama i porazima, borbe poslijeratnog razdoblja ostavile su u nasljeđe radničkom pokretu tradiciju, bogatstvo ideja, i uvijek vrijedno

iskustvo, kada je to bilo iskorišteno ne za mehaničko i simplicističko prenošenje tih iskustava do današnjih dana, nego kao poticaj da se prodube politička i teoretska obradba koja proizlazi iz tih historijskih iskustava i principa u njima sazrelih.

Na prvom mjestu treba utvrditi koje su bile komponente revolucionarne krize koja je pod neposrednim utjecajem oktobarske revolucije zahvatila dobar dio zemalja srednje, jugozapadne i jugoistočne Evrope. Bez obzira na Rusiju, središta revolucionarnog pokreta poglavito su vezana uz ove zemlje: Njemačku, Austriju, Ugarsku, Italiju. Italija je jedina od pobjedničkih zemalja u prvom svjetskom ratu koja se našla u uvjetima koji je u mnogočemu svrstavaju u red pobijeđenih zemalja, ali ne zato, kako su to htjeli fašisti, što je njezina pobjeda bila okrnjena, već zato što je poslijeratna situacija iznijela na vidjelo kasni proces političkog i demokratskog sazrijevanja talijanskog društva, te karakteristike i poremećenost, više nego zaostalost, talijanske ekonomije u epohi njenog industrijskog poleta, poremećenost koju je rat još više otkrio zbog toga što je industrija bila vezana uz ratne isporuke. U pobijeđenim zemljama kriza je ojačala uslijed vojničkog poraza koji je za sobom povukao ne samo pad dinastija nego, kako je to bilo u austrougarskoj carevini, potpuno rasulo starog državnog sustava, te rušenje mnogonacionalne državne konstrukcije. U čitavom ovome prostoru, posebno u Njemačkoj i Italiji, konac rata bio je popraćen snažnim pokretom narodnih masa u kome su se miješali zahtjevi sasvim sporednog karaktera, kao i zahtjevi za dubljim i korjenitim promjenama.

Pogotovo u Njemačkoj, revolucionarni pokret, koji je počeo ustankom mornara u Kielu 3. studenoga 1918. i proširio se prema unutrašnjosti zemlje, bijaše rezultanta različitih i ne uvijek pomirljivih komponenata. U suštini pokret je odražavao rascjepe koji su nastali u njemačkom radničkom pokretu za vrijeme rata uslijed politike koja je težila za očuvanjem građanskog mira i podrške politici vlade Reicha koju je prihvatila Socijaldemokratska stranka, već od 4. kolovoza 1914. Uz radikalnu manjinu, koja je imala svoje obilježje u grupi spartakista, koju su predstavljali vođe Karl Liebknecht i Rosa Luxemburg, uz grupe radničke i sindikalne, koje su stvarale lijevo krilo Nezavisne socijaldemokratske stranke, bila je još i velika masa radnika i vojnika koji su željeli samo kraj rata, ili težili za nekom vrstom pacifizma koji bi se zadovoljio jednostavnim polaganjem oružja. Ovakvim pacifizmom bio je prožet veliki broj pristalica Nezavisne socijaldemokratske stranke, koja nije bila ništa druga nego jedan oblik privremene stranke političkih nezadovoljnika socijaldemokratske većine nastale zbog neslaganja u ratnoj politici.

Na mogućnost ovog pacifizma, više nego na snagu tradicije, oslanjala se socijaldemokratska većina — koja je izražavala više nego ijedna druga partija razloge potpunog sloma Druge internacionale — kako bi opet preuzela rukovodstvo nad njemačkim radničkim pokretom i dala umjereniji pravac alternativama koje su nastale nakon svršetka rata i nakon radikaliziranja masa. Sam način na koji je prešla vlast od

dinastije na socijaldemokratsku većinu, uz aktivno učešće generalštaba bivše vojske kao garanta reda, pridonio je već od početka ograničenju revolucionarnih žarišta i sprečavanju prave borbe za osvajanje vlasti na općem planu. Revolucionarna žarišta bila su vrlo brzo izolirana, pa i oni pokušaji koji su poprimili prividno dramatičnije forme, kao što je bavarska sovjetska republika, bili su brzo onemogućeni od kontrarevolucionarnih snaga. Pokušat ćemo kasnije odgovoriti na pitanja o sudbini novembarske revolucije u Njemačkoj.

Slična situacija, u uvjetima djelomično različitim, nastala je i u njemačkoj Austriji poslije razdvajanja od Ugarske. Samo što u Austriji radikalna manjina za vrijeme rata nije bila tako jaka kao njemačka i istakla se samo na području pacifizma prosvjeda protiv rata, što se najdramatičnije izrazilo u činu Friedricha Adlera, koji je revolverskim hicima dokrajčio život predsjednika Min. vijeća grofa Stürgkha, u listopadu 1916., i u pobuni mornara u Boki Kotorskoj u veljači 1918. Austrijska socijaldemokracija manje se kompromitirala politikom bečke vlade od njemačke i zato je uspjela sačuvati kontrolu nad velikom većinom radničkog pokreta, vješto otkloniti centrifugalne porive na svojoj ljevici i uspjeti tako da Komunistička partija Austrije, jedna od prvih koje su se formirale poslije 3. studenoga 1918., ne utječe bitno na razvoj pokreta za stvaranje Sovjeta, koji je pokret u Austriji imao nesumnjivo čvrstu podlogu, a u Maxu Adleru značajnog teoretičara.

Ali u Njemačkoj, kao i u Austriji, a još u većoj mjeri u Ugarskoj, revolucionarne jezgre u gradovima, u gradskim industrijskim centrima, bile su većinom izolirane od sela, potvrđujući iskustvo partija Druge internacionale, kojih je odvajanje od seoskih masa (ako se spominju partije kao ona talijanska, koja je baš u proletarijatu i njegovim organizacijama imala svoju snažnu bazu) dosta pridonijelo izoliranju radikalnih manjina od sela u revolucionarnoj konjukturi poslijeratnoj. Često su se u ovoj fazi javljale pojedinačne pobune i u selima, ali je pri tome više no ikada nedostajalo iskustvo, politička i organizaciona mogućnost koje bi mogle politički usmjeriti seljačko buntovništvo i učvrstiti instance za borbu radničke klase.

Posebno je bila složena situacija talijanskog radničkog pokreta nakon svjetskog rata. Razvijajući se u teškim okršajima sindikalno ekonomskih borba, sa starim kadrom pristalica u selima, sa čvrstom korporativnom bazom, Talijanska socijalistička partija ojačala je kombinirajući snažne reformističke poticaje (naročito razvijene u eri Giolittijeve vladavine) sa maksimalističkim zahtjevima, koji su većim dijelom bili politički izraz zaostalijeg društvenog ambijenta. Isključenje Mussolinija uoči ulaska Italije u rat bijaše posljednji javni događaj koji je pokazivao koliko su se dugo održali u redovima talijanskog socijalizma malograđanske pozicije, više pod utjecajem sorelovskog mita o potrebi nasilja i generalnog štrajka nego stvarne klasne impostacije.

Teoretska slabost talijanske partije osobito se očitovala pred svjetski rat; njezin pacifizam, kao i prijašnjih godina njezin antimilitarizam

i antikolonijalizam (nadasve u vrijeme libijskog rata), njezina izrazita neutralnost, sve je to više odgovaralo instinktivnom odbacivanju rata od strane njezinih pristalica nego teoretski izrađenoj platformi i punoj svijesti o političkim posljedicama odbacivanja rata. Talijanska partija nije učestvovala u raspravama o ratu i miru, koje su karakterizirale kongrese Druge internacionale u čitavom deceniju prije izbijanja svjetskog rata. Formula »ni pristanje ni sabotiranje«, kojom je Talijanska socijalistička partija reagirala na ulazak Italije u rat, sintetizirala je dvoličnost njezina stava; partija je s jedne strane nastojala reaktivirati Internacionalu, kojoj je smrtni udarac zadala politika »svetog jedinstva« partija u zaraćenim državama, podržavajući internacionalne dodire preko švicarskih socijalista, a s druge strane bila je sasvim nemoćna prema ulasku u rat. Istina je da nikada nije uzdizala rat; u granicama koje joj je dopuštala cenzura i disciplina rata, uvijek je željela prestanak neprijateljstva i mir, ali nikada nije bila kadra da masama pruži konkretan putokaz za borbu u smislu pretvaranja ratne konjukture u revolucionarnu mogućnost.

To je točno osobito za onaj period nakon Caporetta kada se činilo da je Socijalistička partija također nerazlučivi dio narodnog jedinstva, ali nije manje točno ni za prethodni period. Objavljena dokumentacija posljednjih godina, koja govori o raspoloženju trupa, o javnom mišljenju za vrijeme rata i o gibanjima u Torinu u kolovozu 1917, navodi nas na zaključak, barem u granicama činjenica koje su nam do danas poznate, da je politički prodor Socijalističke partije među mase morao biti vrlo neznatan, ili, barem, da je njezina propaganda bila na razini vrlo neznatne politizacije masa. Ta će prosudba biti naknadno provjerena, i to u svjetlu mišljenja da se dokumentacija koju spominjemo i koja se tiče pozvanih pod oružje općenito odnosi na pripadnike seljačkog podrijetla, a ne na pripadnike radničke klase, koji često nisu ni bili na frontu, već zadržani u tvornicama u okviru mobiliziranih za ratnu ekonomiju.

Zadržali smo se na ovim okolnostima jer objašnjavaju, barem djelomično, razloge pometnje, nemoći i unutrašnje podjele u redovima Socijalističke partije odmah poslije rata. Socijalistička partija u Italiji bila je do nogu poražena od strane fašizma, ali osim fašističke reakcije bila je poražena i od vlastite nesposobnosti, od nedostatka političke usmjerenosti prožete duhom i revolucionarnom snagom. Suprotna stremljenja paralizirala su svaku mogućnost da se izrazi konkretna politička linija; sudeći po socijalističkoj štampi, kao da je partiju vukao za sobom opći pritisak i nezadovoljstvo masa zbog poslijeratnih teškoća, a da partija nije bila sposobna taj pritisak i nezadovoljstvo politički usmjeriti; u njezinim akcijama prevladava deklamatorski ton, potkazivanja, optuživanja. Partija nije revolucionarna, ali nije ni očito reformistička; njezine su parole ambiciozne, ali je suština njezine politike minimalistička. Neslaganje između parole »zemlja seljacima« i stvarnosti socijalističkog plana agrarne reforme i suviše je dobro poznato a da bi to trebalo podvlačiti.

Uostalom, kako je to bilo i nedavno spomenuto, sve do jeseni 1920. nijedna od partijskih frakcija nije ozbiljno mislila na stvaranje nove partije. Gramsci i Bordiga, s različitih pozicija, zajednički su radili na tome da obnove i preobraze partiju, a nikako da je razdvoje. Oni su radili ono isto što su pokušali, u drukčijoj situaciji, Liebknecht i R. Luxemburg u Partiji nezavisnih u Njemačkoj, svjesni da razdvajanje partije bez podrške znači potpuno izoliranje komunističke frakcije. Rascjep u Livornu, u kojega je historijsku nužnost teško sumnjati, potvrdio je u izvjesnom smislu to predviđanje. Ali ostaje činjenica da je Socijalistička partija postepeno izgubila političko vodstvo radnika. Jedini pravi masovni pokret poslije rata, koji nije izražavao samo slučajne zahtjeve nego i želje za vlašću, onaj koji se odnosio na zauzimanje tvornica, ne samo što ga nije vodila partija nego je nastao mimo nje i naposljetku protiv nje.

Rezultat zauzimanja tvornica navodi nas da se osvrnemo na karakter razvoja što ga je u Italiji i u drugim zemljama imao pokret za stvaranjem Sovjeta. Ideja o Sovjetima, koncepcija Sovjeta, poistovjećuje se s određenom fazom revolucionarnog pokreta u Evropi, a ne samo kao preuzimanje oblika stvorenih u revoluciji i kao odraz ustrojstva nove političke vlasti u Rusiji. Gramsci vrlo precizno iznosi to poistovjećivanje: »Pristajati uz komunističku Internacionalu — pisao je on u »L'Ordine nuovo« 26. srpnja 1919 — znači pristajati uz koncepciju sovjetizirane države i odbijati svaki ostatak demokratske ideologije, čak i u okviru sadašnje organizacije socijalističkog i proleterskog pokreta«.

Poistovjećivanje koje je nastajalo iz iste političke platforme komunističke Internacionale, koja je prihvatila sistem Sovjeta kao »novi tip državne vlasti« i pretpostavku »proleterske demokracije«. Nije naš zadatak da pokušavamo objasniti kako je i zašto faza sovjetizacije vrlo brzo prevladana unutar same sovjetske države, ali nam je stalo istaknuti kako je ustanova Sovjeta, neovisno od činjenice što su bili formirani po uzoru ruskih Sovjeta, odgovarala zahtjevima općeg karaktera, izraženim nezavisno i izvorno od strane radničkog pokreta raznih zemalja. To je upravo smisao Gramscijeve tvrdnje da su »Sovjeti univerzalan oblik« ukoliko su »oblik samoupravljanja radničkih masa«. Revolucionarno iskustvo u Rusiji pod ovim vidom nije pružalo određeni model koji je mehanički trebalo prenijeti u druge situacije, već je pružalo praktičnu provjeru mogućnosti da se ostvari sovjetsko iskustvo.

Pokret Sovjeta bio je tipičan oblik što ga je poprimio revolucionarni pokret u zemljama u kojima se očekivala revolucionarna preobrazba, u fazi u kojoj je još uvijek bila aktualna perspektiva socijalističke revolucije kao kratkoročne svjetske revolucije. Stvaranje komunističke Internacionale u ožujku 1919. bilo je dio ove perspektive. Pokret radničkih i vojničkih Sovjeta (vrlo rijetko seljačkih) u Njemačkoj, pokret radničkih, vojničkih i seljačkih Sovjeta u Austriji, širenje radničkih Sovjeta u Mađarskoj, pokret tvorničkih Sovjeta u Italiji — samo da navedemo značajnije pokušaje — sve su to bili izrazi i posebni slučajevi istog internacionalnog i internacionalističkog pokreta, izrazi koji su imali svoj izvor u

stečenom iskustvu partija Druge internacionale za vrijeme rata i u zahtjevima za obnavljanjem pokreta koji su se nametali u ovom zamahu revolucionarne borbe.

Ustanova Sovjeta imala je svoj izvor naročito u krizi partija Druge internacionale, koja je kriza nastala u svjetskom ratu. U Njemačkoj prvi trag Sovjeta nalazimo prilikom velikih agitacija protiv teških uvjeta života, koje je radničkoj klasi nametnula disciplina rata, i u agitacijama u prilog mira u travnju 1917. i zimi 1918; u Austriji i u nekim područjima Ugarske, uključujući Slovačku, prilikom velikih štrajkova koji su u siječnju 1918. zahvatili carevine Centralnih sila, agitaciju su vodili radnički Sovjeti, pa je — kako to potvrđuje značajna dokumentacija koju je nedavno objavio Neck — parola o stvaranju radničkih i vojničkih Sovjeta imala širokog odjeka. I u Trstu je u siječnju 1918. stvoren Sovjet radnika za vođenje štrajka. Ovdje nije mjesto da se opširnije govori o njegovoj aktivnosti; ali nije beznačajno spomenuti, kako to piše u broju 2 tršćanskog »Bollettino del Consiglio degli operai«, da je u toj prilici »odobreno objavljivanje 'Biltena Radničkog Sovjeta' i na slovenskom jeziku, smatrajući da je apsolutno nužno da i slovenski proletarijat, kao i talijanski, bude obaviješten o svim zbivanjima koja se odnose na pokret. Između talijanskog i slovenskog proletarijata — naglašavao je »Bollettino« — mora postojati solidarnost i kompaktnost, osobito u ovom trenutku«.

Stvaranje radničkih Sovjeta nije uvijek bilo upereno protiv socijaldemokratskih partija; ne u Austriji, ni u Trstu. Ali u Njemačkoj stvaranje Sovjeta je jamačno prvi simptom novog tipa upravljanja, inicijative odozdo, i političkog okupljanja kome je cilj prijeći granice tradicionalne socijaldemokracije i reformističkih sindikata, te predložiti stvaranje alternativnih instrumenata i alternativne političke linije za proletarijat s obzirom na prihvaćanje politike Reicha od strane Socijaldemokratske partije. Sukob u Njemačkoj između radikalne manjine i politike tradicionalnih »instancija« partijskih već je u ovoj fazi izgledao nepremostiv; drugdje — kao u Austriji — stvaranje Sovjeta nije poprimilo karakter izravno rušilački: oni predstavljaju pokušaj da se pravcu agitacije dade šira, reprezentativnija osnovica od one koju je davala sama organizacija partije, a da u isto vrijeme predstavljaju lijevo krilo jednog pokreta koji u biti ostaje pod kontrolom Socijaldemokratske partije. Ali već otada — naročito u Njemačkoj — karakter Sovjeta poprima oblik osporavanja birokratizirane partije, partije u kojoj je nastao rascjep između rukovodilaca i masa, partije koja je izgubila viziju svoga djelovanja i priklonila se empirizmu dnevne taktike.

Širenje revolucionarnog vala pri kraju rata označava prijelaz radničkih i vojničkih Sovjeta od običnog instrumenta upravljanja odozdo radničkom borbom, od zastupnika pacifističkih zahtjeva — na instrument borbe za vlast, na prvu ćeliju buduće proleterske države, to jest na konkretnu alternativu vlasti. Ovaj proces u srednjozapadnoj Evropi došao je do izražaja poglavito u tijeku novembarske revolucije u Njemačkoj, a dobio je svoju specifičnu fizionomiju u platformi Sovjeta

spartakističkog pokreta. Kao i drugdje, i u Njemačkoj je pokret za stvaranje Sovjeta imao svojih neodlučnih i proturječnih trenutaka nastalih zbog istodobnog postojanja vrlo različitih komponenata, u osnovi nepomirljivih. Ne mislimo samo na s mnogih strana spontani karakter toga pokreta; spontanost pokreta Sovjeta nije bila posljedica apriornog, a još manje programatskog uskraćivanja njegove organizacije, nego je nastala iz stvarne situacije: to je bio način na koji je najsvjesniji dio njemačkog proletarijata odgovorio na prazninu, nedostatak akcije od strane tradicionalnih partija (ovdje mislimo i na Nezavisnu partiju), način kojim se pokušavalo oživjeti odozdo jedinstvo proleterskog pokreta, narušeno ratnom politikom i građanskim mirom Socijaldemokratske partije. Bila je i sredstvo preko koga se afirmirao izravnim učešćem i pristankom masa novi tip upravljanja instrumentima proleterske borbe.

Ali u sveopćem pristajanju širokih redova vojnika, politički neodgojenih, izražavala se samo želja za odbacivanjem oružja, ali i želja za općim izjednačivanjem kojim su htjeli iskaliti bijes protiv svojih starješina i vojničke hijerarhije, koji su ih godinama prikovali za ratni front. Karl Liebknecht je prvi uočio i istaknuo opasnost za pokret Sovjeta od te velike mase vojnika, koji su svojim različitim društvenim pripadanjem i svojom subjektivnom sklonošću bili preodređeni da budu umjereni elemenat i kočnica revolucije, i tako pruže mogućnost spletkarenja oficirima stare vojske, kojima je većinska socijaldemokracija povjerila kontrolu demobilizacije oružanih snaga baš zato da spriječi da na njih utječe revolucionarni pokret.

Novembarska revolucija nije uspjela zbog slabosti i podjele revolucionarnog pokreta. Ne samo što je ovaj ispaštao zbog odvajanja od seoskih masa i suprostavljanja između sela i grada, što je osobito došlo do izražaja u iskustvu bavarske republike, nego je ispaštao i zbog odvajanja glavnih revolucionarnih jezgara i nedostatka jedinstvenog rukovođenja između različitih sjedišta revolucionarnog pokreta; ispaštao je i zbog svoje nesposobnosti — kako je to još jednom upozorio Karl Liebknecht — da stvori oružanu snagu koja bi branila tekovine revolucije protiv reorganiziranih kontrarevolucionarnih snaga. Ispaštao je nadasve zbog nesposobnosti da se oslobodi dileme u koju je upao već u debatama u bremenskoj *Räterepublik:* »hoćemo li radničku državu ili državu u kojoj je nešto izmijenjeno, koja će imati malo uljepšanu formu s obzirom na staru buržoasku državu?« Ova je dilema izražavala stvarnu alternativu koja se općenito nametala revolucionarnom pokretu u Njemačkoj unatoč pokušajima u Bavarskoj Kurta Eisnera, koji je zamišljao Sovjete kao »dopunski parlament«, čisti korektiv, ne alternativni sistem, s obzirom na parlamentarni tradicionalni sistem.

Rosa Luxemburg i Karl Liebknecht bili su najsjajniji teoretičari *Rätebewegunga,* pa su oštroumno shvatili njegove neposredne zadatke, svjesni isto tako i opasnosti koje su mu prijetile. Platforma spartakista, koja će naći svoju najdosljedniju i najizričitiju formulaciju u programu Njemačke komunističke partije — Savez spartakista, na osnivačkom

kongresu 30. srpnja 1918, smatrala je koncepciju Sovjeta kao nove organe političke i ekonomske vlasti, ali kao i stvarne instrumente demokracije i političkog učešća masa. Socijalizam je tu bio prikazan kao stalan stvaralački proces masa, rezultat dugog procesa sazrijevanja kroz razvoj masovnih štrajkova od faze čisto ekonomskih zahtjeva do zahtjeva za političkom vlašću.

Zadatak Sovjeta — navodimo iz izvještaja R. Luxemburg na osnivačkom kongresu KP Njemačke — mora biti osvajanje i vođenje vlasti, ali ne na način buržoaske države, već »sjedinjavanje javne vlasti, zakonodavstva i administracije« u rukama radničkih i vojničkih Sovjeta s formulacijama vrlo sličnim onima u programu Komunističke internacionale. Rosa Luxemburg je nastavila: »Mi moramo prije svega naučiti mase da Sovjet radnika i vojnika mora postati u svim pravcima poluga državnog mehanizma, da mora preuzeti na se svu vlast i uputiti je u isti tijek socijalističke revolucije. Vršeći vlast, masa uči da je vrši. Nema nikakvog drugog sredstva da to nauči. Mi smo srećom prešli ona vremena kada se govorilo da proletarijat treba socijalistički odgojiti. Za marksiste, učenike Kautzkoga, čini se da ta vremena još uvijek traju. Socijalistički odgajati proleterske mase za njih znači: držati govore, širiti letke i brošure. Ne, socijalistički odgoj proletera ne treba svega toga. Oni se odgajaju u neposrednoj akciji.«

Njemačka revolucija nije uspjela najprije zato što revolucionarni pokret nije uspio otkloniti hegemoniju većinske socijaldemokracije nad masama, hegemoniju koja je bila potvrđena potresnim gestom samouništenja, kojim se I kongres Sovjeta radnika i vojnika odrekao borbe za vlast i sudbinu revolucije prepustio Ustavotvornoj narodnoj skupštini, čime se opredijelio za parlamentarno rješenje političke i ekonomske strukture njemačke republike. U siječnju 1919. krvavo ugušivanje, kojega su žrtve bili Liebknecht i R. Luxemburg, pa idućih mjeseci ugušivanje i bijeli teror u Bavarskoj, značili su prvi ozbiljan zastoj revolucionarnog pokreta u Njemačkoj i prvu etapu pobjedonosne kontrarevolucionarne ofenzive.

U Njemačkoj revolucija nije uspjela i zato — kako su to jednodušno istakli Liebknecht i R. Luxemburg — što je samo djelomično bila istinska i prava revolucija, a velikim dijelom samo rezultat nastale praznine u vlasti, to jest rezultat nutarnjeg rasula vilhelmskog carstva, koje je srušeno uslijed vojničkog poraza. To je slučaj koji treba imati u vidu, jer se javlja, barem djelomično, u uvjetima sasvim različitim, i u mišljenju koje je Bela Kun dao o razlozima neuspjeha Sovjeta u Mađarskoj 21. ožujka 1919; poslije neuspjeha revolucije u Njemačkoj činilo se da će se druga socijalistička revolucija utvrditi baš u Mađarskoj, koja je bila teško pogođena od strane sila Antante i duboko nagrizena društvenim sukobima. Revolucionarni pokret, koji se razvio još prije završetka rata u redovima mađarske vojske, učvrstio se preko radničkih i vojničkih Sovjeta u periodu vladavine koju je pokušao ostvariti grof Karoly. Zauzimanje tvornica od strane radnika nadničara predstavljalo je važnu manifestaciju revolucionarnog previranja u razvoju zemlje.

Sovjetska republika bila je uspostavljena bez oružanog ustanka, ali ne bez teških društvenih sukoba; ipak je Mađarska komunistička partija bila vrlo slaba da bi se mogla nametnuti i kontrolirati revolucionarni pokušaj nakon prestanka vlasti buržoaskih snaga i u suradnji sa Socijaldemokratskom partijom. Mađarska sovjetska republika, koja se izričito oslanjala na historijsku tradiciju Pariške komune i na tadašnje sovjetsko iskustvo, značila je najradikalniji pokušaj revolucionarne preobrazbe nakon rata u zemljama izvan Rusije, još radikalniji od gotovo istovremenog pokušaja u Bavarskoj (od 6. travnja do 1. svibnja 1919), kojega je slabe točke vrlo brzo uočio Lenjin u svome čuvenom pismu od 29. travnja. Između 21. ožujka i 1. kolovoza Mađarska je ostvarila totalnu kolektivizaciju industrijskih poduzeća i zemljišta te se prihvatila intenzivnog i širokog donošenja društvenih zakonskih odredaba u okviru jedne sveobuhvatne odredbe od strane Sovjeta. Vjerojatno je zbog toga došlo do snažne reakcije klasa povrijeđenih u svojim interesima i do neumoljivog političkog i vojnog pritiska sila Antante u takvom stjecaju internacionalnih prilika u kome mađarska socijalistička republika nije mogla očekivati nikakvu pomoć od boljševičke Rusije, koja se bila uplela u građanski rat. Vojna internacionalna intervencija protiv mađarske sovjetske republike i nutarnje ugušivanje revolucije značilo je prvi znak odlučne kontrarevolucionarne inicijative. Sablast crvene Mađarske kružila je čitavim kapitalističkim Zapadom i u zemljama srednje i jugoistočne Evrope oživljujući savez konzervativnih snaga i djelujući na reformistička strujanja, kako bi se produbio rascjep u radničkom pokretu.

U zapadnoj Evropi najoriginalniju zamisao o pokretanju Sovjeta razvila je torinska grupa »Ordine nuovo«, a posebno Antonio Gramsci; snaga te Gramscijeve zamisli sastojala se u činjenici što to nije bila čista teoretsko-ideološka platforma, već zamisao koja se povezivala s razvojem stvarnog pokreta, kakav je upravo bio torinski pokret tvorničkih Sovjeta. Njihovom organizacijom već od proljeća 1919. radnička je klasa nastojala premašiti sindikalističke granice internih komisija, kako bi mogla prenijeti u samu tvornicu, u osnovnu ćeliju klasnih odnosa, razgovor globalnog karaktera i time, iz same tvornice, napasti čitav oklop društvenih odnosa. Ističući središnji položaj tvornice u akciji proletarijata, Gramsci je isticao prethodni i neodloživi uvjet za rušenje buržoaske države: treba je pogoditi u srce njezinih proizvodnih odnosa. U tvorničkim Sovjetima Gramsci je vidio »jedinu proletersku instituciju koja nastaje tamo gdje ne postoje međugrađanski politički odnosi, gdje ne postoji sloboda i demokracija za radničku klasu, a postoje samo u najsurovijem vidu ekonomski odnosi između izrabljivača i izrabljivanih, tlačitelja i potlačenih — koja institucija predstavlja stalan napor za oslobođenjem što ga radnička klasa ostvaruje sama, svojim vlastitim sredstvima i sistemima, za ciljeve koji nisu njezini specifični, bez posrednika, bez delegacija vlasti s funkcionerima i politikantima od karijere« (»L'Ordine Nuovo« — 3. srpnja 1920).

Gramsci je bio svjestan da je svjetski rat zbrisao iluzije II internacionale o iskorišćavanju instrumenata kapitalističke države i samih instrumenata proleterske borbe, predstavljenih u institucionalnom okviru borbe političko-parlamentarne (partija, sindikat) radi stvaranja socijalističke države. Pred talijanski radnički pokret postavljale su se iste alternative — sistem Sovjeta ili parlamentarni sistem — kao i u ostalim zemljama koje je zahvatio revolucionarni val, zbog kojih je alternativa i došlo do rascjepa između dva krila radničkog pokreta.

»Mi smo uvjereni« — pisao je Gramsci u srpnju 1919 — »nakon revolucionarnog iskustva Rusije, Mađarske i Njemačke, da se socijalistička država ne može utjeloviti u institucijama kapitalističke države, jer je to sasvim nova tvorevina s obzirom na njih, ako ne s obzirom na historiju proletarijata. Institucije kapitalističke države stvorene su radi ciljeva slobodne konkurencije: nije dovoljno promijeniti osoblje da se promijeni i njihovo djelovanje. Socijalistička država ne znači komunizam, to jest zavođenje jedne prakse i jednog zajedničkog ekonomskog ponašanja, nego je to prijelazna država kojoj je zadatak da uguši konkurenciju likvidiranjem privatne svojine, klasa, nacionalnih ekonomija: taj zadatak ne može ostvariti parlamentarna demokracija. Izričaj »osvajanje države« mora biti shvaćen u ovom smislu: stvaranje novog tipa države nastale na asocijativnom iskustvu proleterske klase i postavljanje ovoga tipa umjesto demokratsko-parlamentarne države«.

Stvaranje proleterske države kao »proces razvoja«, a ne kao »čudotvorni čin«, zamišljeno je kao rezultat najšire mobilizacije masa, kao stvaranje odozdo, s upornošću u koju je bila uključena — kao kod svih teoretičara Sovjeta — polemika i želja za kidanjem s obzirom na birokratiziranje partija Druge internacionale, kao rezultata njihove impostacije borbe, čisto parlamentarne, čisto vrhunske, te rascjepa koji je nastao među partijskim organizacijama, sindikatima i masama. Rascjep koji je omogućio u trenutku izbijanja svjetskoga rata manipuliranje mišljenjem i napuštanje principa Internacionale. »Sada se u masama uvriježilo mišljenje — nastavlja Gramsci — da je proleterska država utjelovljena u sistemu radničkih, seljačkih i vojničkih Sovjeta. Još se nije razvila taktička koncepcija koja bi objektivno osigurala stvaranje ovakve države. Zato je nužno stvarati odsada mrežu proleterskih institucija, ukorijenjenih u svijesti širokih masa, sigurnih u disciplinu i nepokolebivu vjernost tih masa, među kojima klasa radnika i seljaka, u svojoj cjelini, postaje bogata dinamizmom i mogućnošću razvoja.«

U Gramscijevoj koncepciji tvornički Sovjet značio je prethodno uobličavanje proleterske državne strukture. »Proleterska diktatura može se utjeloviti u jednom tipu organizacije koja se sastoji od proizvođača koji sami proizvode, a ne od plaćenih namještenika, robova kapitala. Tvornički Sovjet prva je ćelija ovakve organizacije. Kako u Sovjetu sudjeluju sve grane rada, srazmjerno doprinosu što ga svaki zanat i svaka grana rada daje u izradbi predmeta što ih tvornica proizvodi za zajednicu, to je takva institucija klasna, društvena. Njezina je opravda-

nost u radu, u industrijskoj proizvodnji, u jednoj činjenici privremenog karaktera koju želi nadvladati.

Zato Sovjet ostvaruje jedinstvo radničke klase, povezuje mase i daje im isti onakav oblik, istu onakvu povezanost kakve ima masa u općoj društvenoj organizaciji. Tvornički Sovjet model je proleterske države.« (»L'Ordine Nuovo«, 11. listopada 1919).

U Gramscijevoj koncepciji treba još istaknuti značenje problema odnosa između Sovjeta s jedne strane, te partije i sindikata s druge. Gramsci ne potcjenjuje funkciju partije i sindikata, ali kad je riječ o ovom posljednjem, onda ne zaboravlja naglasiti nužnost da ovaj promijeni svoju tradicionalnu funkciju (kao i karakteristike što ih je stekao svojim načinom djelovanja), koja je historijski vezana uz njegov specifičan politički i društveni položaj u kapitalističkom društvu. U vezi sa središnjim položajem što ga je u procesu revolucije i stvaranju proleterske države pridavao tvorničkom Sovjetu, Gramsci je ovako sintetizirao svoj odnos prema partiji i sindikatu: »Partija i sindikat ne smiju se postavljati kao tutori ili već oblikovane superstrukture te nove institucije u kojoj historijski proces revolucije dobiva svoj historijski provjerljiv oblik; oni se moraju postaviti kao svjesni djelotvornici njezina oslobođenja od tlačiteljskih snaga u buržoaskoj državi, moraju stvoriti vanjske opće uvjete (političke) u kojima bi se proces revolucije što više ubrzao, a oslobođene proizvodne snage postale što ekspanzivnije.« (»L'Ordine Nuovo«, 5. lipnja 1920).

Zauzimanje tvornica u rujnu 1920. predstavlja jedini težak trenutak u talijanskom poslijeratnom razdoblju u kome se revolucionarna napetost masa prometnula u organizaciono i političko jedinstvo zahtjeva za vlašću. To se dogodilo onda kada je već vrhunac revolucionarne napetosti bio prošao; uspjeh pokreta je izostao, unatoč svemu, zbog njegova lokalističkog karaktera, jer, ma koliko zauzimanje tvornica bilo masovno u čitavoj zemlji, pokušaj da mu se dade politički odušak bijaše usredotočen, uglavnom, na manja središta gdje su bila najzrelija i najnaprednija uporišta radničkog pokreta; uspjeh je izostao zbog njegova odvajanja od seoskih masa, od onih siromašnih seljaka koje je Gramsci smatrao, zajedno sa tvorničkim radnicima, pravim protagonistima proleterske revolucije. Nije uspio naročito zbog toga što u pokušaju da se pokretu dade politički odušak nije imala udjela Socijalistička partija, a protiv toga je odlučno istupio reformistički sindikat.

Svojim apelom što ga je uputio Zinovjev talijanskom proletarijatu, 22. rujna 1920. (s tim je apelom upoznata javnost tek nakon nekoliko mjeseci) i u kojem je rečeno: »Ako se domognete samo tvornica i radionica, nećete pobijediti«, Izvršni odbor Komunističke internacionale pogodio je cilj, to jest otkrio političku prazninu u koju je imao upasti impozantan pokret metalskih radnika. Bez formiranja Sovjeta, bez osvajanja političke vlasti ne bi bilo moguće riješiti zauzimanje tvornica u borbi za proletersku diktaturu. Za razvitak borbe za vlast nedostajala je revolucionarna priprema, nedostajao je nezamjenjivi partijski instrument. Raspoloženje najnaprednijih masa nije naišlo na političke instru-

mente sposobne da to raspoloženje usmjere, da njime ravnaju. Poraz je sigurno ubrzao proces rascjepa Socijalističke partije, koja je već bila sasvim razbijena, dok se sindikat, prihvativši rješenje sindikalne korporativne kontrole od strane Giolittijeve vlade, odricao zahtjeva za vlašću, izraženih prigodom zauzimanja tvornica, svodeći te zahtjeve na obične podređene funkcije u okviru potpune nepovredivosti kapitalističkog sistema.

Sada je sudbina zauzimanja tvornica u Italiji zapravo bila uklopljena u jedan općenitiji proces opadanja revolucionarnog vala. Poraz radničkog talijanskog pokreta, u koji ubrajamo i onaj u Julijskoj krajini, treba sagledati upravo u ovoj perspektivi: preostale radničke borbe u 1921. godini bile su više nuzgredni događaji obrambenog karaktera, djelo otpora na reakciju kapitalističku, na nasilje fašističko, s učešćem državne vlasti, nego izrazi ofenzivne strategije. Rascjep u Livornu nije mogao neposredno utjecati na situaciju: rastrojbu Socijalističke partije nije još mogla nadomjestiti stvarna politička i organizaciona čvrstina novoformirane Komunističke partije Italije. Period radničke ofenzive bio je u punom slabljenju ne samo u Italiji nego i na internacionalnom planu.

Perspektiva revolucije na Zapadu sve se više udaljivala: poslije poraza revolucije u Njemačkoj, kao i poraza sovjetske mađarske republike, zauzimanje tvornica u Italiji bilo je jedna od posljednjih trzaja »crvenog bijenija«; i dok je boljševička Rusija bila izdvojena u svojim granicama boreći se sa svojim problemima, od sanitarnog kordona do strane intervencije, dotle su se gomilali znaci kontrarevolucionarnog pridizanja. Već je u ožujku 1920. Kappov puč u Njemačkoj pokazivao da su kontrarevolucionarne snage dovoljno jake da pokušaju odmazdu; u proljeće 1921. »ožujska akcija« njemačke Komunističke partije završila je teškim represalijama protiv radničkog pokreta. U istom mjesecu ožujku 1921. izvršen je otvoren pokušaj vraćanja Habsburgovaca u Horthyjevu Mađarsku, kome nije bilo potrebno da ga netko hrabri na putu prema reakcionarnoj diktaturi. To je bio kontekst u koji se uskoro imala smjestiti prva otvorena fašistička diktatura, diktatura fašizma, kojom je talijanski kapitalizam nastojao riješiti poslijeratni klasni sukob u vidu autoritativnog režima koji je prije svega težio za tim da uništi radnički pokret.

S talijanskog preveo: B. Lukić